
L'APORTACIÓ D'ANNA DE VALLDAURA AL LLENDARI CATALÀ*

ANNA DE VALLDAURA'S CONTRIBUTION TO CATALAN LEGENDARY

EMILI SAMPER PRUNERA
Universitat Rovira i Virgili
emili.samper@urv.cat

Resum: A mitjan segle XIX té lloc a Catalunya un programa de reelaboració de formes i temes de la cançó i la narrativa populars que acosta aquests gèneres a un públic més ampli i no estrictament erudit. En aquest moviment, vertebrat al voltant de la Renaixença, hi trobem el nom de la folklorista Joaquina Santamaria i Ventura. Sota el pseudònim d'Anna de Valldaura publica les *Tradicions religioses de Catalunya*, un recull de llegendes literaturitzades a partir de fonts orals que tracten temes religiosos i que apareixen a la premsa de l'època i en diferents edicions. L'objectiu d'aquest article és estudiar i valorar les contribucions fetes per aquesta escriptora a partir de l'establiment del corpus de relats publicats, la relació entre les diferents edicions (o llibres) i la seva classificació.

Paraules clau: Joaquina Santamaria i Ventura, Anna de Valldaura, tradicions, llegendes, rondalles, literatura popular.

Abstract: In the mid-19th century, a programme of reworking the forms and themes of folk song and narrative took place in Catalonia, bringing these genres to a wider, non-strictly erudite public. The folklorist Joaquina Santamaria i Ventura was part of this movement, which revolved around the *Renaixença*. Under the pseudonym of Anna de Valldaura, she published *Tradicions religioses de Catalunya* (Religious Traditions of Catalonia), a compilation of literary legends based on oral

(*) Aquest article és part del projecte d'I+D+i PGC 2018-093993-B-I00 finançat per MCIN/AEI /10.13039/501100011033/ i per FEDER «Una manera de hacer Europa» i dels treballs realitzats pel Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) de la Universitat Rovira i Virgili, consolidat per la Generalitat de Catalunya (2021 SGR 00150). He actualitzat l'ortografia dels textos prenormatius citats.

sources that dealt with religious themes and which appeared in the journalism of the period and in different editions. The aim of this paper is to study and evaluate the contributions made by this writer by establishing the corpus of published stories, the relationship between the different editions (or books) and their classification.

Key words: Joaquina Santamaria i Ventura, Anna de Valldaura, traditions, legends, folktales, folk literature.

1. INTRODUCCIÓ

Amb la Renaixença, l'interès per la literatura popular catalana va desplaçar-se del cercle privat d'alguns intel·lectuals cap a l'exterior, amb una obertura cap a l'opinió pública. Sota l'empareda del folklorista Marià Aguiló, en aquest període, especialment a principis dels anys seixanta del segle XIX, es va desenvolupar a Catalunya un moviment dedicat a la reelaboració de les formes i els temes de determinats gèneres, com la cançó i la narrativa (rondalles i llegendes) per tal d'acostar-les a tota mena de públic (Pujol 2013: 201-202). Segons la concepció romàntica de la literatura popular i el folklore, d'arrel literària,¹ aquestes mostres, en forma de cançons i relats, contenen les essències de la catalanitat i eren una manera de fer pàtria (Prats, Llopart & Prat 1982: 13-14). D'aquesta manera, es legitimava la manipulació de les composicions, ja que s'entenia la literatura popular des d'una doble perspectiva: literària i política. D'una banda, aquestes mostres de literatura popular es volien fer atractives al gust de l'època (formalment i també temàticament) i, de l'altra, es tractava de reivindicar la llengua i la cultura catalanes.

És en aquest context on cal situar el paper de les considerades primeres dones folkloristes, unes autores que van mostrar interès per l'estudi i el conreu de la literatura popular en aquest període: Maria del Pilar Maspons i Labrós (1841-1907) i Joaquina Santamaria i Ventura (1853-1930). Totes dues van publicar, sota pseudònim (Maria de Bell-lloc i Anna de Valldaura, respectivament), reculls de textos narratius que partien de l'oralitat i també van conrear la poesia tractant temes populars o reelaborant en forma versificada relats que circulaven oralment. Mentre que Maria del Pilar Maspons

1. Es tracta de l'anomenat «folklore literari» que juntament amb el «folklore excursionista» són les dues formes d'aproximar-se a l'estudi del folklore i de la literatura popular en el període romàntic a Catalunya, desenvolupat entre els anys 1853 i 1893, segons s'ha acceptat de manera generalitzada (Samper 2017: 15-21).

i Labrós es va ocupar, sobretot, del llegendari,² Joaquina Santamaria i Ventura va centrar la seva atenció en relats de temàtica religiosa.

2. JOAQUIMA SANTAMARIA I VENTURA

Nascuda a Barcelona el 5 d'abril de 1853 i morta a la mateixa ciutat el 29 de maig de 1930, Joaquina Santamaria i Ventura va ser escriptora, traductora i folklorista i va signar la seva obra com a Anna de Valldaura. La seva producció es troba escampada per diverses publicacions periòdiques de l'època, a capçaleres com *Calendari Català*, *La Il·lustració Catalana*, *La Veu de Catalunya*, *La Llumanera de Nova York* o *Feminal*, entre d'altres, on va publicar poemes, relats religiosos i traduccions.³ Sens dubte, la seva obra més coneguda són les *Tradicions religioses de Catalunya* on aplega rondalles i llegendes de temàtica religiosa, un recull que va tenir diverses edicions.

Més enllà de l'àmbit estrictament folklòric, cal destacar el paper de Joaquina Santamaria en la lluita per la millora de les condicions socials de les dones obreres, tasca en la qual va col·laborar amb Dolors Monserdà i dins la qual cal adscriure l'assaig *Breus consideracions sobre la dona* publicat l'any 1886. Com ha assenyalat Oriol (2015: 658): «Aquesta vessant feminista de Joaquina Santamaria connecta la folklorista forjada en el moviment de la Renaixença, amb el següent grup, el de les dones compromeses amb el feminisme cultural».⁴

El seu període més actiu, sobretot en forma de contribucions a revistes, comprèn des de 1877 fins al 1900, i s'explica per una circumstància familiar. Com assenyalava l'anònim autor de l'apunt biogràfic del número 345 de *Lectura Popular*, l'escriptora: «deixà el conreu de les lletres per a dedicar-se exclusivament a l'educació de sos fills i direcció de sa llar», a causa d'una prematura viduïtat (Valldaura 1920a: 389). Estava casada amb l'escriptor, «de relleu i producció escassos» (Pinyol 2006: 70) i metge, Antoni M. Fàbregas i Rosal (1861-1902), amb qui va tenir dos fills i cinc filles (Oriol 2015: 658). Efectivament, a partir de l'any 1902, les col·laboracions de Joaquina Santamaria a la premsa són més aviat puntuals i dins el conreu de les lletres destaquen precisament el número que li dediquen a *Lectura Popular* i dues edicions més de les

2. Una part de la seva producció folklòrica es pot estudiar des de l'òptica de la literatura fantàstica, com a exemple precisament de l'ús del folklore, per part d'escriptors, com a matèria de creació literària adaptada als gustos de l'època amb la intenció de popularitzar-lo (Samper 2018).

3. Vegeu-ne una mostra a Oriol (2015: 658) i a la base de dades *BiblioFolk*.

4. Amb noms com Francesca Bonnemaison o Carme Karr (Oriol 2015: 658-660). Sobre aquesta qüestió, vegeu Palau & Villalba (2017a i 2017b).

Tradicions religioses de Catalunya, la darrera de les quals és pòstuma. Sí que cal fer notar que, com altres escriptors d'aquesta època (i posteriors), Joaquina Santamaria va adoptar el cognom de casada a l'hora de signar algunes de les seves obres. Així, trobem la signatura de J. S. de Fàbregas a totes les «Tradicions religioses de Catalunya» publicades a *La Il·lustració Catalana* l'any 1891,⁵ a les publicades a *L'Arch de Sant Martí* aquell mateix any i a les dues contribucions del 1909 publicades a *El Puigmal*.

3. LES TRADICIONS RELIGIOSES DE CATALUNYA

L'obra més coneguda d'Anna de Valldaura és el recull *Tradicions religioses de Catalunya* que, com el seu títol indica, conté relats de temàtica religiosa. Es tracta d'una obra que la va acompanyar tota la vida, ja que la va difondre, parcialment, en diverses publicacions periòdiques, i també en forma de llibre, en volums que van tenir diverses edicions. En aquest sentit, les diverses edicions de l'obra no contenen exactament els mateixos relats, tot i la coincidència del títol, sinó que es tracta, en cada cas, d'un llibre diferent. Per tot plegat, i amb la intenció d'establir quina va ser la contribució que la folklorista va fer al llegendari (i al rondallari) català, s'ha elaborat un quadre (vegeu l'Annex) que conté el buidat de totes les edicions d'aquesta obra, a més del volum publicat dins *Lectura Popular* i la contribució de l'autora a la premsa periòdica de l'època (restringida, en aquest cas, als relats religiosos i llegendaris).⁶ El quadre inclou també la relació entre les diverses versions publicades d'un mateix relat, així com una classificació que ha de permetre identificar els temes tractats i la relació d'alguns d'aquests relats amb les versions presents en altres corpus rondallístics.

Així, la informació apareix organitzada a l'Annex de la manera següent: per ordre cronològic (1877, 1920, 1926, 1948 i publicació periòdica), es detallen els títols de cada relat, als quals s'ha assignat un número per a permetre'n la identificació en aquest article;⁷ a continuació s'assenyalen les edicions en les quals apareix aquell relat, ja sigui en llibre o en una publicació periòdica (en aquest segon cas, es precedeix el títol amb un asterisc i s'utilitzen les sigles de la publicació) i que remetent a la bibliografia. Entre claudàtors s'assenyala l'ordre del relat dins d'aquella edició; finalment, en l'apartat de tipus de llegenda i catalogació s'indica la categoria del relat i, si escau,

5. Excepte la del número 267 (Valldaura 1891) que apareix sense signar.

6. I que amplien, en aquest sentit, les contribucions de l'escriptora que recull Oriol (2015: 658) i les que es poden consultar a la base de dades *BiblioFolk*.

7. D'aquesta manera, s'identificarà cada relat amb aquest número de l'Annex. Quan se citi el títol concret d'un relat, aquest número apareixerà després d'aquest, entre parèntesis.

la seva classificació segons el catàleg internacional de tipus rondallístics (Uther 2004) o la base de dades *RondCat*.⁸ A tall d'exemple, el relat identificat amb el número 1 en aquest quadre porta per títol «La Mare de Déu del Remei» a l'edició de 1877, on apareix en primer lloc (1). Aquest mateix relat, amb un títol diferent, «La humilitat de la Verge», també es troba en l'edició de 1948, en aquest cas en la posició (31). Es tracta d'una llegenda de creença que es pot classificar sota el tipus RondCat C-058.

A continuació es detalla el contingut de cadascuna de les edicions d'aquest recull per, després, analitzar la tipologia de relats que conformen el llegendari (religiós) publicat per l'escriptora.

3.1 LES EDICIONS

Les *Tradicions religioses de Catalunya* han conegut tres edicions: la primera, l'any 1877, publicada a l'Estampa de J. Roca i Bros; la segona, l'any 1926, en dos volums il·lustrats, publicats per Foment de Pietat Catalana; i, finalment, i de manera pòstuma, la que probablement sigui l'edició més coneguda (si més no, per a un lector actual), publicada el 1948 per l'Editorial Millà. A aquestes edicions,⁹ cal sumar-hi el número 345 de Lectura Popular, titulat *Tradicions*, que no és, estrictament parlant, una nova edició de les *Tradicions religioses de Catalunya* (com el seu títol indica), però que cal considerar si es vol obtenir una visió completa de la producció llegendística de l'escriptora. Finalment, també cal tenir en compte la contribució de Joaquina Santamaria a les publicacions periòdiques de l'època (de 1877 a 1920) ja que, en la majoria dels casos, aquests relats s'han inclòs dins d'una de les edicions de les *Tradicions religioses de Catalunya*, o bé en provenen.

3.1.1 L'edició de 1877

La primera edició de l'obra és de 1877, la publica l'Estampa de J. Roca i Bros i inclou quaranta relats. A la portada s'informa que aquestes tradicions han estat «premiades amb joia en lo certamen de la Joventut Catòlica l'any 1877» i al final del llibre es matisa aquesta afirmació, concretant exactament quins són els relats premiats

8. A l'epígraf 3.3 es detallen aquests criteris de catalogació.

9. Utilitzo la denominació «edició» perquè resulta més pràctica i perquè és com s'han denominat fins ara aquests volums, però, com es pot veure a l'epígraf següent, ens trobem, de fet, davant de llibres diferents que comparteixen un mateix títol.

(vint-i-vuit en total)¹⁰ i que «les demás hi han sigut afegides últimament a fi de donar més varietat a la col·lecció».

El llibre inclou una dedicatòria inicial a Manela Maspons de Briz i a Francesc Pelai Briz «en penyora de verdadera i antiga amistat», datada a Barcelona el 23 de maig de 1877. Veiem aquí la importància de les famílies Maspons i Briz en aquesta època i com al seu voltant es va vertebrar una part important d'aquesta expansió de la literatura popular des dels cercles més erudits cap a la societat, esmentada inicialment. La família Maspons i Labrós estava formada per quatre membres: dues filles, Manuela i Maria, i dos fills, Francesc i Marià. Manuela, la filla gran, estava casada amb Francesc Pelai Briz, amb la qual cosa la relació entre les dues famílies era ben estreta, com ho demostra el paper de Francesc Maspons i de Pelai Briz com a mecenes en el cas de Maria del Pilar i, probablement també (de manera indirecta) en el de Joaquina, en una confluència d'interessos mútua (l'estudi i la divulgació de la literatura popular i el folklore) i d'influències recíproques.¹¹ És en aquest sentit que Armangué (2004: 28) parla de «vesper de petits nuclis com el format per la família Maspons-Briz» que «s'articularen per tal de donar lloc al fenomen de la Renaixença». Al pròleg d'aquesta primera edició, l'autora explica quina és la seva intenció quan publica el recull:

En general no les havem volgudes disfressar [les tradicions religioses] afegint-hi de la nostra collita, doncs sabem millor que ningú que lo que la nostra fantasia hi haguera pogut afegir, només hauria estat bo que per fer-les-hi perdre sa pròpia fesomia. Lo poble deu retratar-se amb sos defectes si es vol treure profit de l'estudi que d'ell se faci; d'altra manera no es retrata al poble, sinó que es crea una cosa fictícia que participant de lo acadèmic i de lo popular no és ni una cosa ni altra. (Valldaura 1877a: 7-8)

Aquesta declaració explícita d'aparent respecte per la forma original dels relats no es correspon, però, amb la realitat, i recull una actitud habitual en els folkloristes d'aquesta època que entenen el folklore bàsicament com a literatura, amb la qual cosa legitimen els canvis fets sota l'aixopluc de l'estètica. Sí que cal dir, en el cas de Joaquina Santamaria, que l'estil dels relats que publica no és, en general, tan marcadament literari com el de Maria del Pilar Maspons, que manté una actitud més intervencionista en les versions escrites de les seves llegendes. Una altra diferència important la trobem en la presentació dels materials. Mentre que Maria del Pilar Mas-

10. Concretament, es tracta dels trenta-dos primers relats del recull, excepte els que es corresponen als números 24, 28, 29 i 30 (segons la numeració de l'Annex).

11. Sobre la influència mútua, en el cas dels germans Francesc i Maria del Pilar Maspons i Labrós, vegeu Samper (2018: 22-23 i 2019: 107).

pons, prenent com a model les *Tradicions del Vallès* del seu germà Francesc,¹² inclou al recull «Montseny» (publicat l'any 1880 dins els *Jochs Florals de Barcelona*) una nota, més o menys erudita, al final de cada llegenda comentant el relat en relació amb altres versions o a les característiques més rellevants que hi apareixen, Joaquina Santamaria no inclou aquests comentaris i qualsevol informació que completa o complementa les seves tradicions apareix en boca de la narradora o en una breu nota al peu de pàgina, i sempre de manera ocasional. Val a dir, però, que aquest model més aviat erudit (que combina el relat amb el comentari), no és present a tota la producció de Maria del Pilar Maspons i no el trobem, per exemple, al seu recull més important, les *Llegendes catalanes*, publicat l'any 1881.

3.1.2 L'edició de 1920

Tot i que no conté explícitament la data de publicació, els catàlegs bibliogràfics han datat l'any 1920 el número 345 de la Biblioteca d'autors catalans de Lectura Popular que inclou les *Tradicions* d'Anna de Valldaura. Com s'ha comentat anteriorment, no es tracta d'una nova edició de les *Tradicions religioses de Catalunya*, sinó, com és habitual en aquesta col·lecció, d'una tria de l'obra de l'escriptora, acompanyada d'una nota biogràfica que també comenta la importància de Joaquina Santamaria com a autora. En aquesta nota s'explica la seva manca d'activitat literària, a causa de la mort del seu marit, fet que no ha d'impedir que es pugui llegir la seva obra, tot i la distància temporal:

De llavors ençà, les tendències literàries i estètiques han canviat molt; però qui repassi els aplecs de contes i narracions populars d'aquesta autora, se sentirà agraçosament atret per la ingenuïtat de l'estil, i, además, pel tacte amb que sapigué esflorar les tradicions religioses de Catalunya, conservant tota la senzillesa i a voltes tota la rusticitat del poble que les hi havia dictades, sense llevar-les-hi res del seu encís. (Valldaura 1920a: 389)

En aquesta mateixa nota es diu que es tracta de la seva primera obra, premiada al certamen celebrat per la Joventut Catòlica l'any 1877, amb motiu de les noces d'or del papa Pius IX, tot i que, si n'examinem el contingut, veiem com no hi ha cap relat que s'hagués inclòs prèviament en l'edició de 1877. De fet, dels nou relats inclosos en aquesta edició n'hi ha sis que ja havien aparegut en publicacions periòdiques anteriors

12. Es tracta de «la primera obra folklòrica escrita a Catalunya i dedicada al llegendari i la primera aproximació erudita al tema dels éssers fantàstics» (Prats 1988: 90), publicada per primer cop l'any 1876 per l'Estampa de la Renaixença i, posteriorment, l'any 1952 dins la Biblioteca Folklòrica Barcino amb un pròleg de Francesc Maspons i Anglasesell, fill del folklorista.

(els números 41, 43, 44, 47, 48 i 49), set que seran inclosos en edicions posteriors (els números 41, 42, 43, 44, 47, 48 i 49) i dos que només es publiquen en aquesta edició de Lectura Popular: «Sant Blai» (45) i «La creació de l'os» (46). Al relat titulat «Lo Sant Crist de la Nou» (49) resulta interessant veure el context en el qual es reproduïx la història, ja que la narradora explica com una mare, per fer callar el seu fill que vol més nous, li explica una història en la qual precisament aquest element té una importància clau. Es tracta d'una de les poques mostres d'explicació contextual del relat, integrat, això sí, en la recreació literària feta per l'autora.¹³

La condició de dona de Joaquina Santamaria apareix ressaltada de manera explícita en aquesta nota introductòria, al costat de noms de folkloristes importants d'aquesta època (tots homes), quan es diu que: «Èmula d'aquells poetes i d'aquells patricis que es nomenaren Francesc Pelai Briz, Pau Bertran i Bros, etc., pot dir-se que, en la seva qualitat de dona, continuà l'apostolat que amb tant d'entusiasme s'havien emprès els romàntics del seu temps» (Valldaura 1920a: 390).

3.1.3 L'edició de 1926

L'any 1926 el Foment de Pietat Catalana publica, en dos volums, unes *Tradicions religioses de Catalunya*. Tot i la coincidència de títol, no es tracta d'una nova edició del recull publicat el 1877, sinó que és, de fet, un llibre nou. En aquesta ocasió, els relats s'acompanyen d'il·lustracions del dibuixant i il·lustrador Joan G. Junceda (1881-1948), un dels més importants caricaturistes de la primera meitat del segle xx. Una de les temàtiques freqüents en l'obra de Junceda és, precisament, la religiosa, vinculada al Foment de Pietat Catalana. A més d'aquestes *Tradicions religioses de Catalunya* és també l'autor de les il·lustracions de novel·les situades a la Roma Imperial, com *Eustaquí* de Joan Puntí i Collell, de 1934, i *Fabiola* del cardenal Wiseman, de 1931 (Castillo 1997: 173). La popularitat de Junceda es deu, sobretot, al seu paper com a il·lustrador de llibres per a infants, amb les *Aventures extraordinàries d'en Massagan*, de Josep M. Folch i Torres, com a buc insígnia. Quant a la literatura popular i el folklore, Junceda destaca com a il·lustrador de rondalles:

13. Aquesta informació, que apareix integrada dins del relat, es podria correspondre al nivell d'anàlisi contextual, això és, el paper de les informants, que Jorgensen (2008) estableix per a les rondalles. Es tracta d'un dels pocs casos, per no dir l'únic, en què trobem aquesta informació als relats de Joaquina Santamaria. Aquests sí que es poden analitzar des del primer nivell que estableix Jorgensen, el textual, que fa referència al contingut, com es pot veure a l'epígraf 3.3 dedicat a establir una tipologia dels relats.

El conte popular era un gènere en què es trobà molt bé. Podia donar forma a personatges molt coneguts, aportant-hi la seva visió personal, alhora que situava l'acció en l'ambient que més li abellia, la Catalunya rural i intemporal a *Rondalles del Vallespir*, a *Faules i Moralitats*, de Joan Puntí i Collell, editat pel Foment de Pietat Catalana el 1930, o a les *Llegendes muntanyenques* de Lluís G. Constans; creà un rerefons barroc, període molt apreciat pel dibuixant a *La Ventafocs*, conte del qual realitzà una versió antològica, ja en el seu millor període de dibuix, el 1926. (Castillo 1997: 177)

En aquesta edició de les *Tradicions religioses de Catalunya* trobem la seva contribució en la capçalera del títol i en tretze il·lustracions interiors, sis al primer volum i set al segon.¹⁴

En el primer volum hi trobem una dedicatòria inicial: «A la memòria de l'enyorada amiga Dolors Monserdà ofereix aquest recull de *Tradicions* de nostra terra, com un ramell de semprevives posat damunt la llosa de sa tomba». Cal recordar, en aquest sentit, la relació entre totes dues escriptores en l'intent de millorar les condicions de les dones obreres. De fet, la mateixa Dolors Monserdà fou la responsable de dirigir el «número especial dedicat a les dones catalanes i redactat exclusivament per elles» que *La Llumanera de Nova York* havia publicat el maig de 1879, en el qual Joaquina Santamaria hi va contribuir amb «L'aucell i l'ametller. Faula» (Oriol 2015: 658).¹⁵

En aquesta edició trobem un total de dotze relats, cinc al primer volum i set al segon. N'hi ha quatre que ja s'havien publicat al volum de *Tradicions* de 1920 (concretament, els corresponents als números 41, 42, 43 i 49). N'hi ha dos més, «Sant Guillem de Llúvia» (54) i «La riuada del miracle» (57), que ja havien aparegut en la premsa periòdica. Els altres sis relats (els números 50, 51, 52, 53, 55 i 56) els trobarem únicament en aquesta edició de Foment de Pietat Catalana. Cal destacar que en la tradició titulada «El Miracle del Coll» (51) la narradora inclou la següent marca d'oralitat: «Escolteu com ens ho conta la tradició» (Valldaura 1926, I: 12).

3.1.4 L'edició de 1948

L'any 1948 es publiquen unes *Tradicions religioses de Catalunya*, aquest cop dins la col·lecció «Monografies històriques de Catalunya» de l'Editorial Millà. Aquesta col·lecció s'havia iniciat un any abans i, segons el full de presentació que es va repartir

14. En el seu catàleg, Castillo (1997: 411) atribueix a Junceda sis il·lustracions (i no tretze), ja que només té en compte el primer volum. Es tracta d'un error força comú, perquè en moltes descripcions bibliogràfiques es descriu el primer volum com si fos l'únic.

15. Aquest número de *La Llumanera de Nova York*, el 49 del volum IV, inclou també la reproducció de retrats d'escriptores i poetesses catalanes i balears entre els quals trobem els de Maria de Bell-lloc i Anna de Valldaura. Es tracta, de fet, d'una de les poques imatges que es té de Joaquina Santamaria i la més difosa.

per Sant Jordi a la parada que l'editorial tenia a la Rambla, volia «recollir i estudiar les manifestacions tradicionals de l'espiritualitat del poble» per «omplir el buit» amb uns llibres escrits «amb la major dignitat literària i amenitat possibles» (Samsó 1995: 340). La col·lecció, que pretenia publicar un volum cada mes, va arribar només als sis volums,¹⁶ bàsicament perquè «era econòmicament insostenible» (Samsó 1995: 340).

Es tracta d'una edició pòstuma (recordem que Joaquina Santamaria va morir el 1930) i la més controvertida de totes. Ja al títol s'anuncia que les tradicions són «recollides per Anna de Valldaura i ara explicades de bell nou», missatge que també trobem en l'anunci de la col·lecció quan es diu que les tradicions que s'hi recullen estan «ampliades i explicades de bell nou». Aquesta indicació pot induir a pensar que ens trobem davant d'una nova edició, feta, en principi, a partir de la primera (de 1877), amb una convenient regularització ortogràfica,¹⁷ però, com veurem, les diferències entre totes dues edicions són substancials a causa dels canvis i les modificacions fetes per l'editor. De manera semblant a l'edició de 1926, aquesta també és il·lustrada, en aquesta ocasió «amb la reproducció de 30 imatges religioses, gravades al boix, 16 d'elles acolorides a la trepa per Manuel Barragan», com s'indica a la portada del llibre. Aquesta edició inclou a l'inici unes paraules de l'editor (de qui no en sabem el nom) amb algunes reflexions sobre les tradicions:

La tradició no és altra que la transmissió oral de pares a fills de fets històrics, creences, doctrines religioses, costums, etc. Les tradicions, neixen d'un fet popular, que la fantasia del poble vesteix a sa manera, quan no són filles exclusivament del sentit poètic que alena en la Humanitat. (Valldaura 1948: 11)

Aquestes reflexions, que ben bé es podien haver escrit a finals del segle XIX, parlen també de la transmissió dels relats:

Aquestes [les tradicions religioses] en general solen explicar miracles, però algunes poden considerar-se com poemets en prosa. Catalunya és rica en tota mena de tradicions, la qual cosa pot derivar de l'amor a la llar, tan característic dels catalans. A la vora del foc el pare o la mare han transmès, a pagesia, oralment, els fets més destacats de la pàtria, estalviant els llibres i hores d'encaparrament en les lectures, no sempre fàcils per a l'home del camp, que a l'escola

16. Concretament, *Història dels castells de Catalunya* (1947) de Lluís Almerich, *La masia catalana* (1947) de Josep Gibert, *Tradicions religioses de Catalunya* (1948) d'Anna de Valldaura, *Cançons populars catalanes* (1948) de Josep Subirà, *El ball i la dansa popular a Catalunya* (1948) d'Aureli Capmany i *Història dels carrers de la Barcelona vella* (1949-1950) de Lluís Almerich, en tres volums (Samsó 1995: 341).

17. És el cas, per exemple, de les *Tradicions del Vallès* de Francesc Maspons i Labrós esmentades anteriorment. L'edició de 1952 compta amb l'ortografia i la gramàtica regularitzades, respectant el títol i l'ordre dels relats, tot i que sí que és cert que les notes que Maspons inclou després de cada llegenda apareixen en aquesta edició agrupades al final del volum (Samper 2019: 104).

no solia passar gaire més avant de les beceroles. Els pares ho saben dels avis i així van corrent les tradicions plenes de vida, per bé que ingènues i senzilles, i de tant en tant, transmudades de color, més no d'essència. (Valldaura 1948: 11)

De manera més concreta i amb relació al contingut del llibre, l'editor assenyala la importància de l'element religiós, ja que «el poble mateix creu tot allò que conta. Pel que fa referència a les tradicions religioses, la fe hi està per damunt de tot, i les coses de la fe no tenen discussió possible» (Valldaura 1948: 11). Després d'aquestes reflexions més generals, l'editor entra en matèria i reivindica la importància de l'obra i de la figura de Joaquina Santamaria, a qui, però, anomena pel cognom de casada (de Fàbregues):

A nostra terra han estat molts els que s'han lliurat a la bella tasca de recollir les tradicions històriques i religioses, però el fet de publicar-les en revistes de curt tiratge o en llibres d'edició limitada, gairebé destinada als amics de l'autor, ha creat la manca present d'aquells llibres i la necessitat de reeditar-los, o bé de publicar nous treballs sobre el tema. Aquesta convicció ens ha portat a confeccionar el present volum de tradicions religioses de Catalunya servint-nos amb tot respecte de l'excel·lent recull que feu al segle passat aquella notable poetessa, tan fina de visió i de captació, que va popularitzar el pseudònim d'«Anna de Valldaura», senyora Joaquina Santamaria de Fàbregues, figura literària injustament oblidada de la generació actual. (Valldaura 1948: 11-12)

Tot i el «respecte» al recull original de l'escriptora al·ludit per l'editor, finalment es fa explícit que: «per a fer-ne més abel·lidora la lectura, adaptant-la a l'estil de l'hora present, les hem explicat de bell nou» (Valldaura 1948: 12). Aquesta explicació «de bell nou» és, de fet, una reescriptura dels relats que n'afecta en molts casos el desenvolupament narratiu i que modifica la majoria de títols (adequant-los a la nova redacció i sent més descriptius, ja que fan referència, sobretot, a aspectes argumentals) i en canvia totalment l'ordre en el qual van aparèixer en l'edició de 1877, com es pot comprovar a l'Annex. En total, aquesta edició presenta setanta-vuit relats, trenta-vuit més que la primera edició. La major part d'aquests relats, que no es trobaven en la primera edició, sí que s'havien publicat anteriorment a la premsa periòdica, concretament a *La Il·lustració Catalana* l'any 1891. N'hi ha set, però, que apareixen per primer cop en aquesta edició de Millà.¹⁸

El paper de l'editor de l'obra és del tot actiu, modificant l'ordre i el títol dels relats, però també la redacció. Només cal comparar l'inici de la primera llegenda d'aquesta edició («Sant Jordi i el drac dels tres elements») amb la de 1877 («Sant Jordi»), on

18. Concretament, «Bona penitència, troba el bon perdó» (58), «La moreneta amiga de la música» (59), «La vila maleïda» (61), «La Mare de Déu et guii» (64), «El gos rapisser» (83), «La glòria dels pastorets» (87) i «Els tres somnis» (89). És bastant probable que procedeixin també de publicacions periòdiques anteriors, però no ha estat possible localitzar-ne l'origen.

apareix en quinzè lloc. L'edició de Millà comença el primer paràgraf amb la descripció del drac i situant l'acció «a una vella ciutat»:

Centúries i més centúries enrere, va presentar-se a les terres catalanes, un drac espaordidor, que podia moure's en els tres elements, car volava, nedava i caminava. Tenia cap de brau, amb orelles teses i punxegudes; l'espina cantelluda, sota l'escata, i afinant-se com una cua de serpent; es valia de sis potes de llargardaix amb unes ungles molt esmolades; guaitava amb ulls roents, que llençaven flames a voluntat, i com a complement de la seva embasardidora figura, portava dues allasses de ratpenat, que en volar esqueixaven els avets i les alzines de les bosquíries i feien pols coscolls i brucs per rabassuts que fossin. Va encauar-se a una vella ciutat, d'on fugiren, esporuguits, tots els veïns, perquè si n'arregava algun, poc en restava del dissortat altre cosa que un munt d'ossos mal rostats. (Valldaura 1948: 13)

L'edició de 1877 inclou també a l'inici la descripció del drac. Tot i que apareixen els mateixos elements, en la reescriptura no només s'ha actualitzat la redacció (i l'ortografia) modificant l'estil, sinó que també s'han eliminat fragments sencers (que es marquen a continuació en cursiva) en un intent de sintetitzar i fer més àgil la narració:

Moltes centúries enrere hi havia al món un drac que per tot allà on anava duia la mort i l'esglai. Volava, nedava i caminava: ço és, en tots tres elements podia viure.

Malaventurat de l'indret on ell feia parada: los seus moradors ja es podien contar en greu perill, com no fugissen amatents deixant les llars i les collites.

Tenia cap com de brau, amb unes orelles tiesses i punxegudes; l'espina se li estenia nuosa per dessota l'escata formant cantell fins a la punta de sa llarga cua de serpent. Sis potes de llargardaix amb cerades ungles i uns ulls com brasses roents, acabaven de donar-li un conjunt més espaordidor, si és que no li donessin ja dos immenses ales de ratapinyada que a cada cop que aletejant les feia anar, si s'esqueia a ser en lo bosc, en sec esmicolats deixaven los brots més dobles dels rústecs coscolls i brucs; *i si per flor d'algun estany volant feia camí, enlaineraven una gran espessor d'aigua que queia al lluny com furienta pluja.*

Un jorn, veus aquí, que en unes molt aspres terres de Catalunya la veieren arribar volant, i amb esglai de la gent que s'ho contemplava, fent un bufec com un tro i llençant foc pels nassos se deixà caure en una vall on una antiga ciutat hi havia.

De los d'aquelles terres, los uns pagesos esfereïts fugiren cap altres indrets, i los porucs redós buscaren darrere los muradals de la ciutat veïna.

Mes com per la fam prompte hagueren d'eixir-ne alguns, aviat la gola de la fera tingué ocasió de mostrar-se amb tot lo seu horror, i los camps sembrats d'ossos i amarats de sang, vistos foren amb por pels que a dins quedaven esperant lo retorn dels que sortit havien. (Valldaura 1877a: 59-61)

Aquesta intervenció activa de l'editor té les seves conseqüències, ja que es perden matisos que són importants en determinats moments. A «La Mare de Déu del Remei» (I), la velleta que explica la història fa la reflexió següent, que s'emmarca dins un context concret de fe i creences religioses:

No us en rigueu jovenalla, vosaltres sou gent de molt poca fe i és que teniu molts pocs anys encara. Vosaltres ja no creieu en miracles, vos ho lleigeix en la nina dels ulls; quan tingueu los cabells blancs i la pell tan arrugada com jo, ja hi creureu un xic. I a més si us ho conto, és perquè m'ho haveu demanat. Oïu. (Valldaura 1877a: 9-10)

A la «La humilitat de la Verge», títol del mateix relat en l'edició de 1948, aquesta reflexió i demanda d'atenció del públic (per part de la narradora de la història) desapareix i se substitueix per la introducció següent que no apareix al text original:

La Verge sempre ha estat humil i amiga dels humils... Tant, que l'Infant diví, va néixer en una establia. I si aquesta no fos ja una prova gloriosa de la seva humilitat, bé ho provaria ço que contava un dia una velleta, asseguda en una roca de Montgat. (Valldaura 1948: 47)

Puntualment, Joaquina Santamaria inclou en nota informació sobre el relat, sovint per contextualitzar-lo històricament o per aclarir o matisar algun element que hi apareix. A «La veu del cor» (36), la història d'un miracle, un dels personatges (el difunt) fa una intervenció en castellà dient: «*De Dios no tengo licencia me vuelvo a mi sepultura*».¹⁹ L'escriptora assenyala en nota que: «Estes paraules que conta la tradició les diuen en castellà» (Valldaura 1877a: 141). A l'edició de 1948, que en aquesta ocasió manté el mateix títol, l'editor també afegeix una nota al peu, però amb l'aclariment següent: «El mort deuria ésser de terres de Castella» (Valldaura 1948: 25).

En altres ocasions, l'editor d'aquesta edició afegeix en nota informació que actualitza o esmena algun aspecte que apareix al text original de l'escriptora. A «La garsa descoberta» (6), titulada «Santa Maria del Socors» en l'edició de 1877, introdueix la nota següent:

La tradició recollida per Anna de Valldaura, té a Santa Maria de Cervelló per una «minyona de servei», quan era mestressa de casa dels nobles senyors Alemany de Cervelló. Possiblement és una confusió del poble que confongué a la mestressa amb una de les seves minyones. Malgrat això, la tradició és força escaient, i mereix l'honor d'ésser recollida. (Valldaura 1948: 35)

A «Lo porquet de Sant Antoni» (29), relat que explica perquè apareix representat sant Antoni amb un porquet i perquè se l'anomena d'aquesta manera, Joaquina Santamaria situa l'acció a la ciutat (es tracta de Barcelona, encara que no s'hi esmenti de manera explícita), en un portal: «(avui portal de Sant Antoni)» (Valldaura 1877a: 115-116), un apunt pensat per als lectors. A «Sant Antoni i la truja», títol que rep el relat a l'edició de 1948, es conserva aquesta informació, fent-la més explícita i situant l'acció, ara sí, a Barcelona i al Portal de Sant Antoni: «que, naturalment, encara no es deia “de Sant Antoni” sinó “d'En Colom” o “d'En Cardona”» (Valldaura 1948: 72) i complementant-la amb la nota següent: «En realitat, Sant Antoni va desembarcar a Vilanova de la Mar, en el barri de Ribera» (Valldaura 1948: 72).

19. En cursiva a l'original.

Només hi ha un cas en què l'editor diu de manera explícita que es tracta d'una informació que aporta ell, amb la marca «(N. E.)». Es tracta de «La menta mentidera» (73), quan, en nota, complementa la versió de l'escriptora amb una variant de la història:

En una tradició tarragonina, la menta no és traïdora, sobre no ésser mentidera —traeix a Jesús, però no diu mentida—; la traïdora és una perdiu que prop de la menta revela als soldats d'Herodes la presència de l'Infant diví. Per aquesta raó, diuen, la perdiu és maleïda en el seu cap que fou el qui parlà. Realment, els gormands als quals plau la perdiu, no es mengen mai el cap: està maleït. (Valldaura 1948: 49)

Com a darrer exemple del paper actiu que té l'editor en aquest llibre, ens trobem amb la inserció d'una altra història que no té relació amb la que havia escrit Joaquina Santamaria. Es tracta d'«El pou de la gallina» (76) que explica un miracle. Després de la tradició, i dins del mateix text (en aquesta ocasió no es tracta d'una nota), l'editor afegeix el text següent per tancar la història:

Ací és bo de recordar que un manresà que anava a França sense saber un borrall de francès, per demanar una truita va aclofar-se com una lloca, mentre amb els dits procurava imitar la forma de l'ou. I el varen entendre. (Valldaura 1948: 57)

3.2 PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

A més de les edicions de 1877, 1926 i 1948 (i també 1920), es poden trobar una bona mostra de les tradicions de Joaquina Santamaria aparegudes a diverses publicacions periòdiques de l'època. Concretament, un total de quaranta-set (els números 13, 15, 20, 23, 27, 41, 43, 44, 47, 48, 49, 54, 57, 60, 62, 63, 65-82, 84-86, 88, 90-98). En la majoria dels casos, encapçalades pel títol genèric de «Tradicions religioses populars de Catalunya» o «Tradicions religioses de Catalunya», tot i que contenen diversos relats.²⁰ Hi ha sis relats, «Lo sant de Montsec» (93), «Santa Llúcia» (94), «Susqueda» (95), «Nostra Senyora de l'Ajuda» (96), «Nostra Senyora de Castell-llebre» (97) i «L'almoïner de Poblet» (98), que només apareixen publicats en premsa i no s'han inclòs dins de cap edició en volum.

En tres ocasions s'assenyala de manera explícita que el relat prové del llibre *Tradicions religioses de Catalunya*: «Los dos aucells» (20) (Valldaura 1877c), «Sant Jordi» (15) (Valldaura 1892) i «La llegenda de sant Jordi» (15) (Valldaura 1920b). La primera sèrie

20. Per a facilitar-ne la identificació, a la bibliografia es detallen els títols de tots els relats inclosos en cada número de cada publicació, després del títol genèric esmentat.

de relats publicats a *La Il·lustració Catalana* porten una dedicatòria inicial, de la mateixa manera que les edicions en volum de 1877 i 1926. En aquesta ocasió, l'escriptora les dedica: «A la meua amiga i distingida poetissa Na Victòria Peña d'Amer» (Valldaura 1891a), reconeguda poeta de la Renaixença que participà i guanyà en diverses ocasions els Jocs Florals de Barcelona.

Com ja s'ha comentat, la col·laboració de l'escriptora a *La Il·lustració Catalana* el 1891 ve signada pel cognom de casada i el pseudònim entre parèntesis: J. S. de Fàbregas (Anna de Valldaura), signatura que apareix també a *L'Arch de Sant Martí* i *El Puigmal*. Finalment, cal assenyalar que un dels relats, «Los dos aucells» (20), apareix traduït al castellà a la revista *El Turolense*, amb el títol «Los dos pájaros» (Valldaura 1877b).

3.3 TIPOLOGIA DE RELATS

Joaquima Santamaria aplega sota la denominació genèrica de «tradicions» tots els relats que escriu, procedents de l'oralitat. Ens trobem davant d'una denominació, d'ús corrent a l'època, que es correspon, però, amb diversos tipus de relats, ja que les *Tradicions religioses de Catalunya* no inclouen només tradicions, sinó també llegendes i rondalles.

3.3.1 Llegendes

Com assenyala Oriol (2019: 16), la denominació «tradició» s'ha utilitzat en la cultura catalana per fer referència a les anomenades «llegendes etiològiques», que són aquelles que «expliquen l'origen i el perquè de fenòmens remarcables de la natura que ens envolta, com determinades particularitats que es troben en plantes i animals, característiques especials de la natura (formacions rocoses, existència de marques en el terreny, etc.) i fenòmens que s'observen al cel (com per exemple la Via Làctia)». Aquests relats també es coneixen com a «llegendes sobre la natura» i «relats d'origen» (Oriol 2019: 16) o, en la tradició grimmiana europea, com a *Natursagen*, això és, relats que expliquen l'origen i la naturalesa de fenòmens animats i inanimats (Dégh 2001: 51). Sota aquesta denominació es poden classificar els relats següents: «Les tres illes» (2), «Les estrelles de la Verge» (19), «Los dos aucells» (20), «La creació de l'os» (46), «Les gallinetes de Nostre Senyor» (67), «Les abelles castigades» (69), «La menta mentidera» (73), «Perquè l'agram és enemic del blat» (86) i «Susqueda» (95).

Un altre grup de llegendes «inclou aquells relats en què personatges que tenen uns poders sobrenaturals entren en contacte amb els humans. Entre aquests

personatges s'hi poden trobar: fantasmes, ànimes en pena, el diable, la Mare de Déu, els sants, les encantades, etc. Les llegendes d'aquest grup fan referència, per tant, a fets extraordinaris com són els miracles i les aparicions, la recerca de tresors amagats, etc.» (Oriol 2019: 17). Es tracta de les denominades «llegendes de creença» que tenen una funció exemplar.²¹ Sota aquesta denominació, i dins del context concret religiós del catolicisme, es poden classificar la major part de les *Tradicions religioses de Catalunya*, que podem agrupar temàticament de la manera següent: llegendes de miracles fets de manera directa pels agents dels poders sobrenaturals o bé mitjançant la seva representació (una imatge o una marededeu), que són les més abundants. Concretament, els relats amb els números 1, 3-8, 10, 12, 14, 15, 17, 18, 21, 23-27, 29, 30, 32, 33, 35-40, 42, 44, 45, 47-63, 65, 66, 68, 70-72, 74-77, 79-82, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 96-98;²² llegendes que mostren la saviesa o l'enginy del protagonista: «Los tres frares» (9), «Lo niu de vespes» (16), «L'infant de la petxina» (34), «El gos rapisser» (83) i «El Pont del Diable» (92); llegendes que castiguen aquells que no actuen correctament segons la doctrina religiosa o en fan befa: «Lo mal caçador» (11), «Malcús» (13), «La ceguera» (22), «Herodies» (31), «Tradició històrica» (41), «Caldes de Malavella» (43), «La gasiveria castigada» (78) i «Lo sant de Montsec» (93).²³

Amb relació al concepte de creença, resulta interessant veure com l'escriptora posa de manifest en algunes ocasions aquest element, adreçant-se al lector amb comentaris on evidencia aquest sentiment religiós. Així, i com ja s'ha vist, explicita que «nosaltres no fem més que recordar que copiem les tradicions tal com les conta el poble i com amb fe senzilla ho creu» (Valldaura 1891g), o bé evidencia els canvis que hi ha hagut en la seva societat quan contextualitza un relat dient que va succeir «quan en lo mon hi havia més fe que ara, lo qual vol dir molts i molts anys enrere» (Valldaura 1877a: 101). En un altre moment, s'adreça directament al lector interpel·lant la seva fe: «Així el pastor acabava la seva relació; i ara tu, lector, ten compte de prendre-hi exemple per no renegar mai en ta vida i ésser sempre devotíssim de la Santíssima Verge» (Valldaura 1926, 1: 6). Una mostra més d'aquest fet la trobem a «La Mare de Déu del Remei» (1), esmentada anteriorment, quan s'adreça als joves dient que són gent de «molt poca fe» i que no creuen en miracles.

21. Segons la classificació dels germans Grimm, serien les denominades llegendes mitològiques o demològiques, que tracten la trobada entre gent ordinària (els humans) i els agents sobrenaturals (Dégh 2011: 51).

22. En aquest cas, i per la gran quantitat de relats que es poden classificar sota aquest grup, no s'assenyalen els títols concrets, que es poden consultar a l'Annex. S'assenyalen amb un guió els números que formen un bloc sencer.

23. Hi ha dos relats, «La Mare de Déu et guii» (64) i «Santa Llúcia» (94), que no es corresponen exactament amb cap d'aquests tres subgrups, amb la qual cosa s'han classificat sota l'etiqueta genèrica de «Creença».

Hi ha dos relats, «Lo jurament de les puelles de sant Pere» (28) i «Els tres somnis» (89), que tot i contenir l'element religiós, no es poden considerar estrictament llegendes de creença, sinó que són més aviat relats sobre fets històrics: la destrucció de Barcelona de l'any 986 i el sacrifici de l'abadessa i les nobles dames (que es tallen el nas), i el somni conjunt de sant Pere Nolasc, Raimon de Penyafort i el rei En Jaume que els duu a fundar l'obra de redempció dels captius, sota l'advocacia de la Mare de Déu de la Mercè. En aquests casos ens trobaríem probablement en el terreny de la llegenda històrica, entesa com aquell relat protagonitzat per personatges coneguts i amb preeminència nacional o social (Dégh 2001: 51), tot i que en aquest cas no protagonitzin esdeveniments extraordinaris (Oriol 2019: 19). Sí que resulta interessant, en la relació (sovint polèmica) entre llegenda i història, què en pensa l'escriptora, que distingeix entre tradició i història:

Aquí creiem tenir que recordar que si bé la tradició està basada quasi sempre en la història, poques vegades és història pura, les unes perquè passant de pares a fills s'han desfigurats completament, doncs és sabut de tota nova que corri que tothom vol guanyar-hi alguna cosa, i moltes vegades, i això passa en qualsevol classe de notícies, lo mateix que l'ha donada, quasi no la coneix quan torna a ses orelles; i altres són falsejades per la mateixa senzillesa i bona fe dels pobles que tot ho volen fer passar a la seva terra. (Valldaura 1891g)

En aquest mateix sentit, a «Lo àngel» (21), una de les dues tradicions sobre santa Eulàlia, l'escriptora deixa clar a l'inici que aquesta santa que morí verge és, segons la tradició, filla de les Corts de Sarrià, mentre que, segons la història, és filla de Barcelona (Valldaura 1877a: 85).

Finalment, comentari a banda mereix una de les llegendes més conegudes que Joaquim Santamaria inclou al seu recull. Es tracta de la llegenda de «Sant Jordi» (15). En aquesta versió, el cavaller no mata el drac (i, per tant, no floreixen roses a partir de la seva sang), sinó que el lliga amb la cinta de la princesa i li diu:

—Preneu eix lligam i torneu als braços de vostre pare; lo drac us seguirà manso i quiet. I quan a la vila sigueu, podreu dir a la gent que hi viu que, lliures d'avui en avant queden de tan cruel assot, per voluntat del Senyor. (Valldaura 1877a: 66)

Aquesta versió de la llegenda coincideix amb la que Francesc Maspons i Labrós havia publicat al *Calendari Català de l'any 1869*:

Meravella fou que mai s'és vista, la fera quedà arraulida i ell [sant Jordi] baixant de cavall, a la donzella que era més morta que viva. «No hagueu temença, li digué, que soc lo cavaller de Crist, traieu-vos lo cinturó i lligueu-li al coll, que ella us seguirà». I la donzella ho feu i com un anyell anà seguint la fera. (Maspons 1869: 105)

El folklorista Joan Amades (1982: 286), al *Costumari Català*, situa a Montblanc l'acció de la llegenda de sant Jordi, en una versió que segueix els paràmetres més coneguts de la història. A partir d'aquest fet, s'ha vertebrat la celebració de la Setmana Medieval en aquesta localitat de la Conca de Barberà. Segons el web de l'Associació Medieval de la Llegenda de Sant Jordi,²⁴ organitzadora de la festa, i una inscripció que es pot veure en aquesta localitat (datada el 25 d'octubre de 1997),²⁵ Joaquina Santamaria també localitza a Montblanc aquesta llegenda, inclosa a les *Tradicions religioses de Catalunya*. Aquesta informació és del tot incorrecta, ja que en cap de les versions publicada per l'escriptora (ja sigui en forma de llibre o a la premsa periòdica) es parla de Montblanc. Per tant, es tracta d'una atribució errònia que s'ha perpetuat en el temps.

3.3.2 Rondalles

Alguns dels relats inclosos per Joaquina Santamaria a les *Tradicions religioses de Catalunya*, tot i trobar-se, com hem vist, en el terreny que ocupa teòricament la llegenda, es poden considerar rondalles, bé sigui perquè el missatge exemplar que transmeten pren un to humorístic (Oriol 2019: 16-17), o bé perquè els podem classificar dins del catàleg tipològic internacional de rondalles (Uther 2004).²⁶ A continuació es detallen els relats que es poden incloure dins de tipus rondallístics concrets.

«Sant Sever» (35) i «La menta mentidera» (73) que expliquen, respectivament, un miracle relacionat amb la collita i per què la menta floreix (i no grana), corresponen al tipus ATU²⁷ 750E La fugida a Egipte / *Flight to Egypt*:

Sant Josep i la Mare de Déu marxen amb el nen Jesús cap a Egipte fugint del rei Herodes. Pel camí troben un pagès que sembla. Li diuen que segueix el camp i s'amaguen darrere d'unes plantes. El pagès, sorprès, ho fa i, quan els perseguidors li pregunten si ha vist passar la Sagrada Família, ell contesta que sí, que van passar per allí mentre sembrava. Un animal (o una planta) descobreix als perseguidors l'amagatall on es troben sant Josep, la Mare de Déu

24. «Conta la veu popular que la llegenda de Sant Jordi, el Drac i la Princesa a Catalunya s'esdevingué a la vila de Montblanc temps ha». Al mateix web s'assenyala que és un «Extracte del llibre "Les tradicions religioses de Catalunya; St. Jordi i el Drac dels quatre elements" d'Anna de Valldaura» [en línia: <<https://www.setmana-medieval.cat/llegenda.php>>; consulta: 10/07/2022]. Com es pot veure, es tracta d'una atribució errònia també al títol, ja que en l'edició de 1948 es parla de «Sant Jordi i el drac dels tres elements» i no quatre.

25. A la inscripció, que es pot veure en línia a [<https://ca.wikipedia.org/wiki/Fitxer:Montblanc_-_Llegenda_de_Sant_Jordi.jpg>; consulta: 10/07/2022] s'hi pot llegir «Adaptació de la llegenda recollida per Anna de Valldaura oferta pels montblanquins nats el 1947».

26. En aquest segon cas, cal tenir en compte que els tipus inclosos al catàleg internacional de tipus rondallístics no són sempre textos rondallístics, ja que la catalogació per arguments ho propicia.

27. Les sigles ATU, amb les quals s'identifiquen els tipus rondallístics, fan referència als autors del catàleg tipològic internacional de rondalles, Aarne, Thompson i Uther, en la seva darrera edició (Uther 2004).

i el nen Jesús i és castigat per Déu. Això explica alguna característica pròpia de l'animal (o de la planta). (*RondCat*)²⁸

Es tracta, en aquest cas, d'un tipus miscel·lani. Així, «Sant Sever» (35) es correspon amb la forma 2 i «La menta mentidera» (73) amb la forma 7 del tipus descrit per Uther (2004, I: 399-400).²⁹ El relat «La palmera» (40), que relata un miracle d'aquest arbre, es podria classificar també dins d'aquest tipus, però hi ha un element important absent, ja que l'arbre que fa l'acció (ajupir-se per donar dàtils a la Mare de Déu, que està embarassada) no rep cap benedicció ni cap característica intrínseca per haver-ho fet.

Hi ha dos relats etiològics que es poden classificar dins del tipus ATU 773. Competició de Déu i el Diable en el temps de la creació / *Contest of Creation between God and the Devil*:

El Diable repta Déu per veure qui crea el millor ésser viu. Sempre perd el diable. Fruit d'aquesta competició neixen parelles oposades d'animals (mosca i papallona, oreneta i ratapinyada, etc.). (*RondCat*)

Es tracta de «Los dos aucells» (20) i «Per què l'agram és enemic del blat» (86). En el primer cas, s'explica la creació de l'oreneteta i la ratapinyada i, en el segon, el blat i l'agram.

Dins dels relats, habitualment humorístics, que expliquen les aventures de Nostre Senyor i sant Pere quan viatjaven pel món, hi trobem el tipus 774K. Sant Pere i el vesper / *St. Peter Stung by Bees*:

Sant Pere pregunta a Nostre Senyor per què no fa cas d'unes persones que demanen ajuda. Li respon que entre elles hi ha un home que és dolent i no mereix ser ajudat. Sant Pere li recrimina l'acció i li diu que les altres persones no en tenen cap culpa. Més endavant, sant Pere destrueix un vesper perquè li ha picat una abella. Nostre Senyor li fa veure que reconeixem els defectes dels altres però no els nostres. (*RondCat*)

«Lo niu de vespes» (16) correspon perfectament a aquest tipus. Dins les *Tradicions religioses de Catalunya* hi ha un altre relat d'aquest mateix cicle, però que no es pot classificar dins de cap dels tipus previstos per Uther (2004). Es tracta de

28. Reprodueixo els resums genèrics i els títols dels tipus en català de la base de dades *RondCat*, fruit del projecte de catalogació de rondalles catalanes de Carme Oriol i Josep M. Pujol que té com a objectiu la catalogació de les rondalles de procedència oral de tot l'àmbit lingüístic català. Sobre aquest projecte, vegeu el web i els catàlegs publicats en forma de llibre (Oriol & Pujol 2003 i 2008). El títol anglès prové del catàleg d'Uther (2004).

29. La forma 2 es correspon a la primera part del resum del tipus que apareix al *RondCat*, amb el pagès i la sembra miraculosa, mentre que la forma 7 es correspon amb el càstig rebut per l'animal o la planta delators de l'amagatall de la Sagrada Família.

«Susqueda» (95), un relat etiològic que explica, de manera humorística, per què Susqueda té aquest nom.³⁰

Finalment, i situat a Martorell, el segon dels relats inclosos dins «El Pont del Diable» (92) es correspon amb el tipus ATU 1191. El pont del Diable / *Sacrifice on the Bridge*, àmpliament conegut:

El Diable es compromet a fer el pont que li demana un mortal a canvi que aquest li doni la seva ànima. El mortal aconsegueix evitar de complir amb la seva part del tracte mitjançant un subterfugi. (*RondCat*)

Resulta interessant, en aquest cas, el comentari que fa l'editor sobre aquest relat (i que no trobem en la versió publicada per l'escriptora a la premsa) quan diu que «té tot l'aire faceciós de les contalles populars» (Valldaura 1948: 95). Efectivament, la coneguda llegenda del pont del Diable no es pot considerar, de fet, una llegenda sinó que es tracta d'una facècia, és a dir, un relat que «presenta una confrontació entre dos rols narratius: el murri i la víctima. En aquests relats, el més llest surt guanyador en la confrontació gràcies a la seva intel·ligència, però també s'aprofita de la beneiteria de l'altre» (Oriol 2002: 64).

El web *RondCat*, un dels fruits del projecte de catalogació de les rondalles catalanes dirigit per Carme Oriol i Josep M. Pujol (2003 i 2008),³¹ ofereix una classificació pròpia per als relats que no es poden agrupar sota cap tipus de l'índex internacional (Uther 2004). En aquests casos, i seguint també un model de classificació per tipus, es fan agrupacions amb una numeració pròpia, correlativa i que s'encapçala amb la lletra «C», que indica que es tracta d'un tipus documentat en l'àmbit lingüístic català. Seguint aquesta sistema, es poden classificar els relats següents de les *Tradicions religioses de Catalunya*:

«Lo mal caçador» (11) es correspon amb el tipus RondCat C-015. El mal caçador,³² documentat a la base de dades amb tres versions:³³

30. Nostre Senyor i sant Pere van per les Guilleries donant nom als pobles. Quan ja han passat Rupit i comencen a veure Caros, sant Pere s'adona que se n'han deixat un entremig: «que aquí s'us queda un poble sense anomenar». Nostre Senyor li diu que li doni el nom que ha dit: Susqueda (Valldaura 1891g).

El Grup de Recerca Folklòrica d'Osona (1984: 192) recull una versió diferent de l'origen del nom de Susqueda que té a veure amb la llegenda d'un rei que anava a caçar l'os («Què és carós, l'ós!» [Querós]) i quan els altres caçadors s'avancen diuen: «S'us-queda, s'us-queda l'ós!» [Susqueda].

31. Vegeu la nota 28.

32. En aquest cas, s'adopta, amb numeració i títols propis, la proposta de tipus nou feta per Camarena & Chevalier (2003: 205-206): [777A] El cazador negro.

33. Per al detall d'aquestes (i les posteriors) versions catalogades al *RondCat*, vegeu la base de dades.

Un caçador escolta la missa des de fora de l'església i, quan passa una llebre, li dispara un tret. Com a càstig, és condemnat a caçar eternament sense aconseguir atrapar mai la seva presa. (*RondCat*)

«Les abelles castigades» (69) és un relat etiològic que es pot catalogar dins del tipus RondCat C-037. Per què les abelles es moren quan piquen, documentat amb cinc versions:

Nostre Senyor crida tots els animals i els diu que els concedirà el do que escullin. L'abella li demana una arma per ferir l'home quan intenti treure la mel del seu rusc. Nostre Senyor li concedeix un fibló verinós, però la castiga pel seu mal cor a morir quan clavi el fibló i a deixar-lo a la ferida de l'home. (*RondCat*)

Sant Vicent Ferrer protagonitza un miracle en el relat que porta el seu nom, «Sant Vicenç Ferrer» (12), i que s'adscriu al tipus RondCat C-054. Sant Vicent Ferrer i l'obrer de la bastida, documentat en tres ocasions:

Sant Vicent Ferrer veu que un obrer cau d'una bastida. Com que el prior li ha prohibit fer més miracles, diu a l'home que es quedi quiet mentre busca ajuda. L'home es queda suspès a l'aire. En altres versions, mentre l'obrer està suspès a l'aire, el sant demana permís al prior per fer el miracle i salvar-lo. El prior li diu que acabi el miracle i l'home davalla a poc a poc a terra. El prior diu al sant que faci tants miracles com sigui necessari. (*RondCat*)

En la versió de l'escriptora, el sant demana permís al bisbe per fer el miracle.

Un dels relats més abundants dins els reculls de Joaquina Santamaria és aquell que explica la troballa d'una marededeu. Es tracta del tipus RondCat C-058. La marededeu trobada, documentat al *RondCat* en quatre ocasions:

Un pastor troba una imatge de la Mare de Déu. La posa dins del sarró i se l'emporta cap al poble. Quan vol ensenyar-la a la gent, veu que la imatge ha desaparegut i, més tard, la torna a trobar al mateix lloc on era primer. Passa el mateix diverses vegades, fins que els habitants del poble decideixen construir una ermita al lloc on el pastor ha trobat la imatge. En altres versions, els habitants del poble volen construir l'ermita en un altre lloc, però la imatge desapareix quan l'allunyen d'on l'han trobat o bé es fa cada cop més pesada. (*RondCat*)

Corresponen a aquest tipus (de caràcter miscel·lani per la varietat de circumstàncies que expliquen la troballa) els relats següents: «La Mare de Déu del Remei» (1), «La Majestat de Caldes» (14), «Les estrelles de la Verge» (19), «El pastor del Coral» (50), «Núria» (52), «Nostra Senyora de Vilalleons» (56), «La riuada del miracle» (57), «La moreneta amiga de la música» (58), «La corona de raigs de sol» (62), «Una font de vida» (68), «La Mare de Déu del Tura» (70), «La Verge agraïda» (74), «Les temptacions del prevere Marc de Roca» (75), «La Verge que no plaïa de la ciutat» (84), «La glòria dels pastorets» (87), «La Mare de Déu, marquesa d'Olius» (91), «Nostra Senyora de l'Ajuda» (96) i «Nostra Senyora de Castell-llebre» (97).

També es poden catalogar dins d'aquest tipus aquells relats que expliquen la troballa de relíquies de sants, ja que l'estructura és la mateixa: «Sant Sixt i sant Eovalt» (48), «La cama ferida» (63), «El sant que no es vol moure de Torelló» (77) i «El sant de la cama negra» (88).

D'altra banda, hi ha relats que es poden relacionar amb aquest tipus, però que no s'hi adscriuen perquè no contenen tots els elements que el defineixen. Així, a «El Miracle del Coll» (51) i a «Les sogues miraculoses» (53) no hi ha cap troballa de cap imatge, però es diu que s'hi faci una capella a partir del miracle que s'hi ha esdevingut. A «La mare de Déu oblidada» (60) ens trobem, de fet, en una història plantejada a la inversa, ja que la marededeu ha estat oblidada per part del poble. Un fet semblant succeeix a «El sant que va fer-se escàpol» (65). En aquesta ocasió, la imatge del sant ha desaparegut.

El relat de «La bota de sant Ferriol» (5) es correspon amb el tipus RondCat C-075. La bota de sant Ferriol:

Ferriol, un capità de lladres, demana ser confessat. Diu que si no és absolt matarà el confessor. Un rector vell l'absol a canvi de complir la penitència imposada: el que no vulgui per a ell, que no ho vulgui per als altres. Ferriol deixa de matar i robar i intenta convèncer els companys que facin el mateix. Els altres lladres, però, el maten i l'amaguen dins una bota de la bodega d'una casa abandonada. Quan els amos hi tornen, descobreixen, meravellats, que tenen un vi molt bo i que la bota no s'esgota mai. Dins de la bota, troben el cos del capità del qual encara brolla la sang. Això revela la seva santedat.

En aquest cas, es tracta d'un tipus que està pendent d'introduir-se al *RondCat*. Cal dir, en aquest sentit, que la base de dades conté actualment registres que es corresponen fins al tipus RondCat C-073. El rector i el cadiraire, tot i que ja hi ha documentats més tipus. Així, i emmarcades en el projecte de catalogació de rondalles catalanes, també estan pendents d'incloure a la base de dades les propostes de nous tipus per al *RondCat* fetes a les tesis doctorals de Sales (2012), Samper (2013) i Villalba (2014),³⁴ en aquest cas, perquè algunes d'elles són versions publicades en premsa i el *RondCat* inclou, de moment, només les versions recollides en llibres.

34. Concretament, es tracta dels tipus C-096. Han mort de por (Sales 2012: 576-578); C-097. El vestit robat a la bruixa, C-098. La bruixa ferida, C-099. «Portes barba i files?», C-100. El viatge prodigiós, C-101. El cubell màgic, C-102. «Per on vols sortir?», C-103. «Dimoni, on vas?», C-104. «Porta el frare al llit», C-105. La serp desagraïda, C-106. La invenció de la fanga, C-107. L'origen de la rosa de Jericó, C-108. El santcrist dins del riu, C-109. El cucut i la cigala, C-110. L'oriol i el gaig, C-111. L'origen dels esguerrats, C-112. El porc de l'alcalde, C-113. La fondària del gorg (Samper 2013: 300-351); C-114. La rabosa, el llop i la mel, C-115. Les tres coquetes, C-116. Els tres pensaments (Villalba 2014: 533-557).

En aquesta línia, es proposen a continuació dos tipus nous per al *RondCat*, a partir de relats presents a les *Tradicions religioses de Catalunya*. En cada cas, s'ofereix un resum genèric del nou tipus i s'assenyalen les altres versions catalanes que en justifiquen la creació.³⁵

En primer lloc, es proposa el tipus RondCat C-129. Les tres illes:

La Mare de Déu passeja per damunt del mar amb un càntir quan aquest li cau a l'aigua, es trenca en tres bocins i d'allí s'originen les illes de Mallorca, Menorca i Eivissa.

A més del relat «Les tres illes» (2) de Joaquina Santamaria, trobem una altra versió catalana del mateix relat, fet que justifica la creació del tipus. Es tracta de la que recull Joan Amades (1950: 871) amb el títol «De què vénen les Illes Balears».

En segon lloc, es proposa la creació del tipus RondCat C-130. La creació de l'os:

Nostre Senyor, sol o acompanyat per sant Pere, passa per un marge. Un pagès s'amaga per donar-li un ensurt i li crida «Os!». Nostre Senyor li respon «Os ets i os seràs» i el pagès es converteix en os.

A la versió «La creació de l'os» (46) de Joaquina Santamaria, cal sumar-hi les de Camil Geis (1935: 13-14) titulada «L'ós» i la de Pep Coll (1993: 35-36), amb el títol «El ferrer maleït».

4. CONCLUSIONS

L'aportació que Joaquina Santamaria i Ventura, sota el nom d'Anna de Valldaura, fa al llegendari català amb les seves *Tradicions religioses de Catalunya* és remarcable per la quantitat de relats escrits, un total de noranta-vuit, i perquè ofereix una mostra de tipologia diversa de relats de temàtica religiosa, amb exemples de llegendes etiològiques, llegendes de creença (amb mostres de miracles, saviesa o enginy i càstig) i, fins i tot, històriques.

Per les seves característiques, alguns d'aquests relats es poden considerar rondalles i ser catalogats d'acord amb el sistema internacional de tipus rondallístics (Uther 2004). Així, en el corpus de Joaquina Santamaria trobem versions dels tipus ATU 750E. La fugida a Egipte (en dues formes diferents), ATU 773. Competició de Déu i

35. Com s'ha dit, la numeració dels tipus «C» del *RondCat* és correlativa. Fins al moment, s'han identificat agrupacions fins al tipus C-128 (tot i que encara no estiguin introduïdes a la base de dades), motiu pel qual els tipus que es proposen aquí parteixen d'aquest número.

el Diable en temps de la creació, ATU 774K. Sant Pere i el vesper i ATU 1191. El pont del Diable. De la mateixa manera, hi ha relats que també es poden classificar d'acord amb la tipologia utilitzada a la base de dades *RondCat*, dins del projecte de catalogació de rondalles catalanes d'Oriol & Pujol (2003 i 2008), per a les versions que no tenen cabuda dins l'índex internacional. En aquest segon cas, trobem versions dels tipus C-015. El mal caçador, C-037. Per què les abelles es moren quan piquen, C-054. Sant Vicent Ferrer i l'obrer de la bastida, C-058. La marededeu trobada i C-075. La bota de sant Ferriol. D'acord amb aquest sistema de catalogació, es proposa, a partir de la coincidència argumental entre una versió de Joaquina Santamaria i, com a mínim, una altra referenciada a la base de dades *RondCat*, la creació de dos nous tipus: el C-129. Les tres illes i el tipus C-130. La creació de l'os.

Aquesta tipologia i classificació dels relats s'ha pogut dur a terme gràcies al buidat exhaustiu de les diferents edicions de les *Tradicions religioses de Catalunya*, publicades els anys 1877, 1926 i 1948, a les quals cal sumar-hi les *Tradicions* de 1920 i els relats que sota aquest mateix encapçalament l'escriptora va publicar a la premsa periòdica. Aquest buidat, exposat en forma de quadre a l'Annex, permet veure les relacions entre els diferents relats, publicats amb títols diferents i, sobretot, com, de fet, ens trobem davant de llibres diferents i no, estrictament parlant, de diferents edicions d'una mateixa obra. Aquest fet és especialment rellevant en l'edició de 1948, en la qual la intervenció de l'editor és molt més profunda del que es podria pensar a partir del subtítol «[tradicions] explicades de bell nou». La reescriptura de l'editor no es limita a actualitzar l'ortografia del text, sinó que en canvia la redacció, en suprimeix fragments, modifica els títols i l'ordre i, en determinades ocasions, fins i tot el contingut.

Finalment, l'anàlisi de les *Tradicions religioses de Catalunya* també demostra com l'escriptora no detalla la localització de la llegenda de Sant Jordi en cap de les versions que ens ofereix, tot i que en la celebració de la Setmana Medieval de Montblanc s'atribueix a l'autora l'adscripció d'aquesta llegenda en aquesta localitat de la Conca de Barberà.

Per tot plegat, cal reconèixer la tasca realitzada per Joaquina Santamaria i Ventura en l'estudi i la difusió del folklore, especialment en una època en la qual el paper de les dones no era gaire rellevant, i encara més tenint en compte que la seva dedicació es va veure truncada durant gairebé les tres últimes dècades de la seva vida «per a dedicar-se exclusivament a l'educació de sos fills i direcció de sa llar» (Valldaura 1920a: 389). Qui sap si, en unes altres circumstàncies, la seva obra no hauria estat més extensa i, també, més valorada i estudiada.

5. ANNEX

	Títol	Edicions	Tipus de llegenda i catalogació
	1877		
1	La Mare de Déu del Remei La humilitat de la Verge	1877a [1] 1948 [31]	Creença (miracle) RondCat C-058
2	Les tres illes Els tres bocins de càntir	1877a [2] 1948 [53]	Etiològica RondCat C-129
3	Lo pare Salvador La tonyina més grossa	1877a [3] 1948 [2]	Creença (miracle)
4	La pota de porc La pota de porc	1877a [4] 1948 [51]	Creença (miracle)
5	La bota de sant Ferriol La bota de sant Ferriol	1877a [5] 1948 [69]	Creença (miracle) RondCat C-075
6	Santa Maria del Socors La garsa descoberta	1877a [6] 1948 [22]	Creença (miracle)
7	Tres tradicions del Beat Oriol. i. Los diners Tres tradicions del Beat Oriol	1877a [7] 1948 [34]	Creença (miracle)
8	Tres tradicions del Beat Oriol. ii. Lo cavaller Tres tradicions del Beat Oriol	1877a [8] 1948 [34]	Creença (miracle)
9	Tres tradicions del Beat Oriol. iii. Los tres frares Tres tradicions del Beat Oriol	1877a [9] 1948 [34]	Creença (saviesa)
10	La cinta Santa La cinta deslliuradora	1877a [10] 1948 [77]	Creença (miracle)
11	Lo mal caçador La cursa inacabable del mal caçador	1877a [11] 1948 [62]	Creença (càstig) RondCat C-015
12	Sant Vicenç Ferrer «Atura't, que torno de seguida!»	1877a [12] 1948 [16]	Creença (miracle) RondCat C-054
13	Malcús El turment de Malcus *Malcús	1877a [13] 1948 [38] LVC 1894	Creença (càstig)
14	La Majestat de Caldes La majestat de Caldes	1877a [14] 1948 [6]	Creença (miracle) RondCat C-058
15	Sant Jordi Sant Jordi i el drac dels tres elements *Sant Jordi *La llegenda de sant Jordi	1877a [15] 1948 [1] LVC 1892 EC 1920b	Creença (miracle)
16	Lo niu de vespes El niu de vespes	1877a [16] 1948 [36]	Creença (saviesa) ATU 774K
17	Lo Sant Crist de Lepant El Crist de Lepant	1877a [17] 1948 [15]	Creença (miracle)

18	Lo raig de sol El cavall de Jesús	1877a [18] 1948 [42]	Creença (miracle)
19	Les estrelles de la Verge Les estrelles de la Verge	1877a [19] 1948 [48]	Etiològica RondCat C-058
20	Los dos aucells L'oreneta i el rat-penat *Los dos pájaros *Los dos aucells	1877a [20] 1948 [24] ET 1877b CC 1877c	Etiològica ATU 773
21	Dos tradicions de santa Eulàlia. i. Lo àngel El dit de santa Eulàlia	1877a [21] 1948 [65]	Creença (miracle)
22	Dos tradicions de santa Eulàlia. ii. La ceguera La tafaneria d'una reina	1877a [22] 1948 [64]	Creença (càstig)
23	L'aprenent El filaberquí de sant Eloi *L'aprenent	1877a [23] 1948 [76] LS 1898	Creença (miracle)
24	Sant Feliu de Alella Tot és salvat el que Déu vol	1877a [24] 1948 [71]	Creença (miracle)
25	Lo confessorari La manassa del diable	1877a [25] 1948 [59]	Creença (miracle)
26	Lo pelegrí El gall rostit que va cantar	1877a [26] 1948 [61]	Creença (miracle)
27	Lo Sant Crist de Balaguer El Sant Crist de Balaguer *Lo Sant Crist de Balaguer *Lo Sant Crist de Balaguer	1877a [27] 1948 [39] LIC 1891a ASM 1891c	Creença (miracle)
28	Lo jurament de les puelles de sant Pere Les puelles de sant Pere	1877a [28] 1948 [35]	Històrica
29	Lo porquet de sant Antoni Sant Antoni i la truja	1877a [29] 1948 [56]	Creença (miracle)
30	Les mosques de sant Narcís Les mosques de sant Narcís	1877a [30] 1948 [26]	Creença (miracle)
31	Herodies La mort d'Herodes	1877a [31] 1948 [67]	Creença (càstig)
32	La nau de sant Ramon La barca de sant Ramon	1877a [32] 1948 [68]	Creença (miracle)
33	Lo bé de sant Francisco El bé de sant Francesc	1877a [33] 1948 [30]	Creença (miracle)
34	L'infant de la petxina L'infant de la petxina	1877a [34] 1948 [23]	Creença (saviesa)
35	Sant Sever Les faveres de sant Medí i el bisbe sant Sever	1877a [35] 1948 [19]	Creença (miracle) ATU 750E(2)

36	La veu del cor La veu del cor	1877a [36] 1948 [11]	Creença (miracle)
37	Sant Cristòfol El pes enganyador	1877a [37] 1948 [28]	Creença (miracle)
38	Dos tradicions de sant Martí. i. Lo mantell La capa de sant Martí	1877a [38] 1948 [72]	Creença (miracle)
39	Dos tradicions de sant Martí. ii. Lo arbre L'alzina de Tours	1877a [39] 1948 [43]	Creença (miracle)
40	La palmera El raïm de dàtils	1877a [40] 1948 [63]	Creença (miracle)
1920			
41	Tradicció històrica Sant Cugat del Vallès *Tradicció històrica	1920a [1] 1926 [I.5] F 1908	Creença (càstig)
42	El Sant Crist de Bellpuig El Sant Crist de Bellpuig	1920a [2] 1926 [II.1]	Creença (miracle)
43	Caldes de Malavella Caldes de Malavella La mala vella de Caldes *Caldes de Malavella	1920a [3] 1926 [I.2] 1948 [70] LIC 1891f	Creença (càstig)
44	El Sant Misteri a Cervera L'estella de la Vera Creu *La Vera Creu de Cervera	1920a [4] 1948 [44] LIC 1891e	Creença (miracle)
45	Sant Blai	1920a [5]	Creença (miracle)
46	La creació de l'os	1920a [6]	Etiològica RondCat C-130
47	La miraculosa llum de Manresa La miraculosa llum *La miraculosa llum de Manresa	1920a [7] 1948 [9] LIC 1891m	Creença (miracle)
48	Sant Sixt i sant Eovalt La caixa que s'obria i tancava per si sola *Sant Sist i sant Eovalt	1920a [8] 1948 [10] LIC 1891m	Creença (miracle) RondCat C-058
49	Lo Sant Crist de la Nou El noguer reliquiari *Lo Sant Crist de la Nou	1920a [9] 1926 [II.2] LIC 1891m	Creença (miracle)
1926			
50	El pastor del Coral	1926 [I.1]	Creença (miracle) RondCat C-058
51	El Miracle del Coll	1926 [I.3]	Creença (miracle)
52	Núria	1926 [I.4]	Creença (miracle) RondCat C-058

53	Les sogues miraculoses	1926 [II.3]	Creença (miracle)
54	Sant Guillem de Llivia *Sant Guillem de Llivia	1926 [II.4] CC 1902	Creença (miracle)
55	El sant patró de Banyoles	1926 [II.5]	Creença (miracle)
56	Nostra Senyora de Vilalleons	1926 [II.6]	Creença (miracle) RondCat C-058
57	La riuada del miracle La santa nina *La verge de l'heura *La Verge de l'heura	1926 [II.7] 1948 [20] LIC 1891a ASM 1891c	Creença (miracle) RondCat C-058
1948			
58	Bona penitència, troba el bon perdó	1948 [3]	Creença (miracle)
59	La moreneta amiga de la música	1948 [4]	Creença (miracle) RondCat C-058
60	La mare de Déu oblidada *Nostra Senyora del Remei de Creixenturri	1948 [5] LIC 1891k	Creença (miracle)
61	La vila maleïda	1948 [7]	Creença (miracle)
62	La corona de raigs de sol *Nostra Senyora de Queralt	1948 [8] LIC 1891l	Creença (miracle) RondCat C-058
63	La cama ferida *Lo Sant Crist de Mediona	1948 [12] LIC 1891m	Creença (miracle) RondCat C-058
64	La Mare de Déu et guïï	1948 [13]	Creença
65	El sant que va fer-se escàpol *Sant Bartomeu	1948 [14] LIC 1891k	Creença (miracle)
66	L'hostal de Montmeló *Lo Sant Crist de la Grua	1948 [17] LIC 1891l	Creença (miracle)
67	Les gallinetes de Nostre Senyor *Les gallinetes de Nostre Senyor	1948 [18] LIC 1891h	Etiològica
68	Una font de vida *La Verge de Montgrony *La Mare de Déu de Montgrony	1948 [21] LIC 1891h EP 1909a	Creença (miracle) RondCat C-058
69	Les abelles castigades *Les abelles	1948 [25] LIC 1891b	Etiològica RondCat C-037
70	La Mare de Déu del Tura *La Mare de Déu del Tura	1948 [27] LIC 1891j	Creença (miracle) RondCat C-058
71	La rosa de l'escut de Reus *La rosa de Reus	1948 [29] LIC 1891j	Creença (miracle)
72	La relíquia que fa ploure *Santa Calamanda	1948 [32] LIC 1891h	Creença (miracle)

73	La menta mentidera *La menta	1948 [33] <i>LIC</i> 1891b	Etiològica ATU 750E(7)
74	La Verge agraïda *La Mare de Déu del Bonsuccés	1948 [37] <i>LIC</i> 1891h	Creença (miracle) RondCat C-058
75	Les temptacions del prevere Marc de Roca *Nostra Senyora de Rocapebrera	1948 [40] <i>LIC</i> 1891i	Creença (miracle) RondCat C-058
76	El pou de la gallina *Lo pou de la gallina	1948 [41] <i>LIC</i> 1891l	Creença (miracle)
77	El sant que no es vol moure de Torelló *Sant Fortià	1948 [45] <i>LIC</i> 1891h	Creença (miracle) RondCat C-058
78	La gasiveria castigada *Santa Cecília de Montserrat	1948 [46] <i>LIC</i> 1891l	Creença (càstig)
79	El Sant Misteri de Sant Joan de les Abadesses *Lo Santíssim Misteri de Sant Joan de les Abadesses * El Santíssim misteri de Sant Joan de les Abadesses	1948 [47] <i>LIC</i> 1891j <i>EP</i> 1909b	Creença (miracle)
80	La campana de Fra Algàs *La campana de la Mare de Déu del Mont	1948 [49] <i>LIC</i> 1891k	Creença (miracle)
81	Les sabates ben pagades *Lo Bear Salvador d'Horta	1948 [50] <i>LIC</i> 1891l	Creença (miracle)
82	El nadó profeta *Sant Pere de Casseres	1948 [52] <i>LIC</i> 1891k	Creença (miracle)
83	El gos rapisser	1948 [54]	Creença (saviesa)
84	La Verge que no plaïa de la ciutat *La Verge de Tagamanent	1948 [55] <i>LIC</i> 1891b	Creença (miracle) RondCat C-058
85	El Sant que no volia ésser bisbe *Sant Berenguer de Peralta	1948 [57] <i>LIC</i> 1891l	Creença (miracle)
86	Perquè l'agram és enemic del blat *Lo blat i l'agram	1948 [58] <i>LIC</i> 1891e	Etiològica ATU 773
87	La glòria dels pastorets	1948 [60]	Creença (miracle) RondCat C-058
88	El sant de la cama negra *Sant Miquel del Fai	1948 [66] <i>LIC</i> 1891k	Creença (miracle) RondCat C-058
89	Els tres somnis	1948 [73]	Històrica
90	La Mare de Déu del Blau *La Mare de Déu del Blau	1948 [74] <i>LIC</i> 1891e	Creença (miracle)
91	La Mare de Déu, marquesa d'Olius *La Verge del Claustre *La Verge del Claustre	1948 [75] <i>LIC</i> 1891a <i>ASM</i> 1891d	Creença (miracle) RondCat C-058
92	El Pont del Diable *Dues tradicions del pont del Diable	1948 [78] <i>LIC</i> 1891i	Creença (saviesa) ATU 1191

93	*Lo sant de Montsec	LIC 1891g	Creença (càstig)
94	*Santa Llúcia	LIC 1891g	Creença
95	*Susqueda	LIC 1891g	Etiològica
96	*Nostra Senyora de l'Ajuda	CC 1900	Creença (miracle) RondCat C-058
97	*Nostra Senyora de Castell-llebre	CC 1900	Creença (miracle) RondCat C-058
98	*L'almoiner de Poblet	CC 1902	Creença (miracle)

* publicació periòdica

ASM: *L'Arch de Sant Martí*

CC: *Calendari Català*

EC: *El Catllar*

EP: *El Puigmal*

ET: *El Turolense*

F: *Feminal*

LIC: *La Il·lustració Catalana*

LS: *Lo Somatent*

LVC: *La Veu de Catalunya*

EMILI SAMPER PRUNERA
Universitat Rovira i Virgili
 emili.samper@urv.cat
 ORCID 0000-0002-9228-237X

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AMADES, J. (1950) *Folklore de Catalunya: Rondallística (Rondalles-Tradicions-Llegendes)*, Barcelona, Selecta.
- AMADES, J. (1982 [1950-1956]) *Costumari Català*, vol. III, Barcelona, Salvat Editores / Edicions 62.
- ARMANGUÉ, J. (2004) «Presentació», dins M. Bell-lloc, *Llegendari*, Barcelona, Fundació Privada de Bigues i Riells / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 5-29.
- BiblioFolk: Repertori Biobibliogràfic de la Literatura Popular Catalana*, base de dades en línia, Arxiu de Folklore, Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili. [En línia: <<http://bibliofolk.arxiuefolklore.cat/>>, consulta: 17/06/2022.]

- CAMARENA, J. & M. CHEVALIER (2003) *Catálogo tipológico del cuento folklórico español*, vol. III. Cuentos religiosos, Madrid, Centro de Estudios Cervantinos.
- CASTILLO, M. (1997) *Grans il·lustradors catalans del llibre per a infants (1905-1939)*, Barcelona, Barcanova / Biblioteca de Catalunya.
- COLL, P. (1993) *Muntanyes maleïdes*, Barcelona, Empúries.
- DÉGH, L. (2001) *Legend and belief: dialectics of a folklore genre*, Bloomington / Indianapolis, Indiana University Press.
- GEIS, C. (1935) *Llibre de rondalles populars*, Barcelona, Llibreria i Tipografia Catòlica.
- GRUP DE RECERCA FOLKLÒRICA D'OSONA (1984) *El folklore de Rupit i Pruit*, vol. II. Narracions, Vic, Eumo.
- JORGENSEN, J. (2008) «Gender», dins D. Haase (ed.), *The Greenwood Encyclopaedia of Folktales and Fairy Tales*, vol. II. Narracions, Westport, Connecticut / Londres, Greenwood Press, p. 402-404.
- MASPONS I LABRÓS, F. (1869) «La llegenda de Sant Jordi», *Calendari Català de l'any 1869*, p. 102-106.
- ORIOI, C. (2002) *Introducció a l'etnopoètica*, Valls, Cossetània.
- ORIOI, C. (2015) «Les dones folkloristes i la literatura popular a Catalunya, un segle d'estudis i recerques», *eHumanista/IVITRA*, 8, p. 656-668.
- ORIOI, C. (2019) «La llegenda, un dels grans gèneres del folklore narratiu», dins M. Sunyer & E. Samper (ed.), *La llegenda*, Kassel, Reichenberger, p. 7-22.
- ORIOI, C. & J. M. PUJOL (2003) *Índex tipològic de la rondalla catalana*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- ORIOI, C. & J. M. PUJOL (2008) *Index of Catalan Folktales*, Hèlsinki, Academia Scientiarum Fennica.
- PALAU, M. & L. VILLALBA (2017a) «Les institucions i l'accés de les dones a la cultura», dins C. Oriol & E. Samper (ed.), *Història de la literatura popular catalana*, Tarragona / Palma / Alacant, Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili / Edicions Universitat de les Illes Balears / Publicacions Universitat d'Alacant, p. 70-74.
- PALAU, M. & L. VILLALBA (2017b) «Folklore i feminisme», dins C. Oriol & E. Samper (ed.), *Història de la literatura popular catalana*, Tarragona / Palma / Alacant, Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili / Edicions Universitat de les Illes Balears / Publicacions Universitat d'Alacant, p. 74-88.
- PINYOL, R. (2006) «Les escriptores catalanes vuitcentistes i la traducció», *Quaderns. Revista de traducció*, 13, p. 67-75.
- PRATS, LL. (1988) *El mite de la tradició popular*, Barcelona, Edicions 62.
- PRATS, LL., D. LLOPART & J. PRAT (1982) *La cultura popular a Catalunya. Estudiosos i institucions (1853-1981)*, Barcelona, Fundació Serveis de Cultura Popular.

- PUJOL, J. M. (2013) *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*, C. Oriol & E. Samper (ed.), Tarragona, Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.
- RondCat: cercador de la rondalla catalana*, base de dades en línia, Arxiu de Folklore, Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili. [En línia: <<http://rondcat.arxiudefolklore.cat>>, consulta: 17/06/2022.]
- SALES, M. (2012) *La rondalla en les revistes publicades a Catalunya durant el segle XIX*, tesi doctoral, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili. [En línia: <<http://hdl.handle.net/10803/84030>>, consulta: 17/06/2022.]
- SAMPER, E. (2013) *Cels Gomis i Mestre: biografia i narrativa folklòrica*, tesi doctoral, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili. [En línia: <<http://hdl.handle.net/10803/111095>>, consulta: 17/06/2022.]
- SAMPER, E. (2017) «El període romàntic: els inicis de l'interès per la literatura popular a Catalunya», dins C. Oriol & E. Samper (ed.), *Història de la literatura popular catalana*, Tarragona / Palma / Alacant, Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili / Edicions Universitat de les Illes Balears / Publicacions Universitat d'Alacant, p. 15-61.
- SAMPER, E. (2018) «Les llegendes de Maria de Bell-lloch: entre la literatura fantàstica i el folklore», *Studia Romanica Posnaniensia*, 45/2, p. 21-37. [DOI: 10.14746/strop.2018.452.002.]
- SAMPER, E. (2019) «Francesc Maspons i Labrós i les Tradicions del Vallès: un tast del llegendari català», dins M. Sunyer & E. Samper (ed.), *La llegenda*, Kassel, Reichenberger, p. 101-120.
- SAMSÓ, J. (1995) *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública*, vol. II, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- UTHER, H. J. (2004) *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography*, Hèlsinki, Academia Scientiarum Fennica, 3 vol.
- VALLDAURA, A. (1877a) *Tradicions religioses de Catalunya*, Barcelona, Estampa de J. Roca i Bros.
- VALLDAURA, A. (1877b) «Los dos pájaros», *El Turolense*, 163, 22 de juliol, p. 3.
- VALLDAURA, A. (1877c) «Los dos aucells», *Calendari Català de l'any 1878*, p. 26-27.
- VALLDAURA, A. (1891a) «Tradicions religioses populars de Catalunya: La verge de l'heura, Lo Sant Crist de Balaguer, La Verge del Claustre», *La Il·lustració Catalana*, 252, 15 de gener, p. 10.
- VALLDAURA, A. (1891b) «Tradicions religioses de Catalunya: La verge de Tagamanent, La menta, Les abelles», *La Il·lustració Catalana*, 256, 15 de març, p. 71-74.
- VALLDAURA, A. (1891c) «Tradicions religioses populars de Catalunya: La Verge de l'heura, Lo Sant Crist de Balaguer», *L'Arch de Sant Martí*, 485, 22 de març, p. 2362-2365.

- VALLDAURA, A. (1891d) «Tradicions religioses populars de Catalunya: La Verge del Claustre», *L'Arch de Sant Martí*, 487, 5 d'abril, p. 2386-2387.
- VALLDAURA, A. (1891e) «Tradicions religioses de Catalunya: La Mare de Déu del Blau, Lo blat i l'agram, La Vera Creu de Cervera». *La Il·lustració Catalana*, 259, 30 d'abril, 1891, p. 115.
- VALLDAURA, A. (1891f) «Tradicions religioses de Catalunya: Caldes de Malavella», *La Il·lustració Catalana*, 262, 15 de juny, p. 163.
- VALLDAURA, A. (1891g) «Tradicions religioses de Catalunya: Lo Sant de Montsec, Santa Llúcia, Susqueda.», *La Il·lustració Catalana*, 263, 30 de juny, p. 183.
- VALLDAURA, A. (1891h) «Tradicions religioses de Catalunya: Les gallinetes de Nostre Senyor, La Verge de Montgrony, Santa Calamanda, Sant Fortià, La Mare de Déu del Bonsuccés», *La Il·lustració Catalana*, 265, 31 de juliol, p. 211-212.
- VALLDAURA, A. (1891i) «Tradicions religioses de Catalunya: Nostra Senyora de Rocapebrera, Dues tradicions del pont del Diable», *La Il·lustració Catalana*, 267, 31 d'agost, p. 246-247.
- VALLDAURA, A. (1891j) «Tradicions religioses de Catalunya: Lo Santíssim Misteri de Sant Joan de las Abadesses, La rosa de Reus, La Mare de Déu del Tura», *La Il·lustració Catalana*, 268, 15 de setembre, p. 259.
- VALLDAURA, A. (1891k) «Tradicions religioses de Catalunya: Sant Bartomeu, La campana de la Mare de Déu del Mont, Nostra Senyora del Remey de Creixenturri, Sant Miquel del Fai, Sant Pere de Casserres», *La Il·lustració Catalana*, 269, 30 de setembre, p. 274-275.
- VALLDAURA, A. (1891l) «Tradicions religioses de Catalunya: Lo Sant Crist de la Grua, Nostra Senyora de Queralt, Santa Cecília de Montserrat, Lo Beat Salvador d'Horta, Lo pou de la gallina, Sant Berenguer de Peralta», *La Il·lustració Catalana*, 272, 15 de novembre, p. 323-325.
- VALLDAURA, A. (1891m) «Tradicions religioses de Catalunya: Lo Sant Crist de Mediona, La miraculosa llum de Manresa, Sant Sist i Sant Eovalt, Lo Sant Crist de la Nou», *La Il·lustració Catalana*, 274, 15 de desembre, p. 359-362.
- VALLDAURA, A. (1892) «Sant Jordi», *La Veu de Catalunya*, 17, 24 d'abril, p. 496-498.
- VALLDAURA, A. (1894) «Malcús», *La Veu de Catalunya*, 11, 18 de març, p. 129-130.
- VALLDAURA, A. (1898) «L'aprenent», *Lo Somatent*, 3.581, 12 d'agost, p. 2-3.
- VALLDAURA, A. (1900) «Tradicions religioses de Catalunya: Nostra Senyora de l'Ajuda, Nostra Senyora de Castell-llebra», *Calendari Català per a l'any 1900*, p. 58-59.
- VALLDAURA, A. (1902) «Tradicions religioses de Catalunya: L'almoiner de Poblet, Sant Guillem de Llúvia», *Calendari Català per a l'any 1902*, p. 70-72.
- VALLDAURA, A. (1908) «Tradició històrica», *Feminal*, 19, 25 d'octubre.

- VALLDAURA, A. (1909a) «La Mare de Déu de Montgrony (Nota folklòrica)», *El Puigmal*, 65, 23 de gener, p. 518.
- VALLDAURA, A. (1909b) «El Santíssim misteri de Sant Joan de les Abadesses (Nota folklòrica)», *El Puigmal*, 72, 13 de març, p. 573-574.
- VALLDAURA, A. (1920a) *Tradicions*, Barcelona, Lectura Popular, p. 389-412.
- VALLDAURA, A. (1920b) «La llegenda de Sant Jordi», *El Catllar*, 2, 24 d'abril, p. 2-4.
- VALLDAURA, A. (1926) *Tradicions religioses de Catalunya*, Barcelona, Foment de Pietat Catalana, 2 vol.
- VALLDAURA, A. (1948) *Tradicions religioses de Catalunya*, Barcelona, Millà.
- VILLALBA, L. (2014) *Adelaida Ferré i Gomis, folklorista. Edició, catalogació i estudi del seu corpus rondallístic*, tesi doctoral, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili. [En línia: <<http://hdl.handle.net/10803/293910>>, consulta 17/06/2022.]